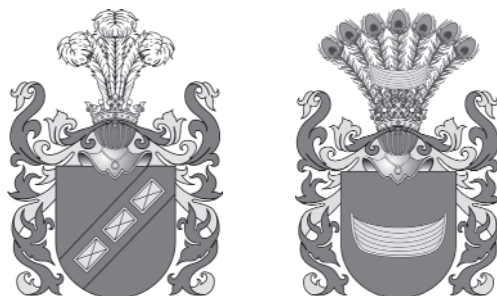

Miejsca i Sztuka
RĄBIŃ

Mojej Siostrze – Bernadecie

Emilian Prałat

Miejsca i Sztuka
RĄBIŃ

Publikacja współfinansowana przez:
Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM
Marię Chłapowską-Naskalską i Piotra Chłapowskiego
Miasto i Gminę Krzywiń
Lasy Państwowe. Nadleśnictwo Kościan
Starostwo Powiatowe w Kościanie
oraz sumptem własnym

Publikacja pod patronatem honorowym
Metropolity Poznańskiego
ks. bpa dra Stanisława Gądeckiego
Marszałka Województwa Wielkopolskiego
pana Marka Woźniaka

Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego
Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji
nr DEC-2012/05/N/HS2/02784

Recenzenci:

dr hab. Krzysztof Chłapowski, prof. IH PAN
prof. dr hab. Stanisław Sierpowski

Redakcja i korekta:
Anna Nowotnik

Korekta tekstów łacińskich:
dr Kazimierz Pacuski, Robert Sochań

Projekt okładki:
Emilian Prałat

Streszczenie w języku angielskim:
Marek Ciesielski

Fotografie:

Emilian Prałat, Ewa Pawlak, Leonard Durczykiewicz, Filip Bączkiewicz, Ryszard Jankowski, zbioru prywatne Rodziny Chłapowskich, Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Delegatura w Lesznie, Archiwum Państwowe w Lesznie, mieszkańcy Rąbina, Żaneta Olszewska

Plany:

Dorota Grygiel

Skład:

Paweł Szewczyk

© Copyright by Emilian Prałat 2016, www.epralat.edu.pl

Wszelkie prawa autorskie i wydawnicze zastrzeżone. Wszelkiego rodzaju reprodukcje, powielanie (łącznie z kserokopowaniem), przenoszenie na inne nośniki bez pisemnej zgody Autora jest traktowane jako naruszenie praw autorskich, łącznie z konsekwencjami przewidzianymi w Ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. nr 24 z 23.02.1994 r., poz. 83).

ISBN: 978-83-7729-309-6

Współpraca wydawnicza:

KSIĘŻY MŁYN Dom Wydawniczy Michał Koliński
90-345 Łódź, ul. Księży Młyn 14
Tel./faks 42 632 78 61, 42 630 71 17, 602 34 98 02
www.km.com.pl; e-mail: biuro@km.com.pl
Łódź 2016. Wydanie 1

**MARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA
WIELKOPOLSKIEGO
MAREK WOŹNIAK**

Spis treści

Przedmowa	9
Wstęp	11
Patronat i mecenat	14
Podziękowania	16
Rąbiń w ciągu dziejów	17
Dwa listy i świadectwo przeszłości	18
Średniowiecze i legendarne początki Rąbinia i parafii	28
Rąbiń w źródłach rękopiśmiennych	31
Rąbińscy Łodziowie	38
Mielżyńscy	44
Chłapowscy oraz ich nekropolia	50
Józef Chłapowski (1756-1826)	58
Zofia z Chłapowskich Mycielska (1794-1864)	60
Stanisław Chłapowski (1711-1780)	60
Zofia z Chłapowskich Koźmianowa (1824-1853)	63
Antonina z Grudzińskich Chłapowska (1794-1857)	65
Dezydery Adam Chłapowski (1788-1879)	67
Joanna z Grudzińskich Romanow (1791-1831)	71
Maria z Morawskich Jezierska (1822-1891)	76
Róża z Jezierskich Chłapowska (1847-1879)	76
Tadeusz Chłapowski (1826-1879)	77
Tekla z Mańkowskich Chłapowska (1885-1962)	79
Zygmunt Chłapowski (1869-1919)	80
Wacław Gutakowski (1790-1882)	81
Józefa z Grudzińskich Gutakowska (1792-1861)	81
Aleksander Koncewicz (1824-1856)	82
Kazimierz Chłapowski (1832-1916)	85
Anna z Chłapowskich Chłapowska (1845-1919)	87
Stanisław Chłapowski (1863-1929)	88
Marian Chłapowski (1885-1932)	88

Kazimierz Chłapowski (1872-1923).....	88
Dezydery Chłapowski (1913-1997)	89
Wanda z Potworowskich Chłapowska (1882-1959).....	90
Kazimierz „Miro” Chłapowski (1896-1976).....	91
Dezydery Chłapowski (1855-1925)	91
Stanisław Chłapowski (1888-1930)	92
Juliusz Chłapowski (1890-1920)	92
Zdzisław Chłapowski (1892-1920).....	92
Parafia rąbińska i Rąbiń w świetle źródeł.....	93
Szkoły parafialne	109
Szpital	116
Dwór w Rąbiniu	117
Założenie z 1786 roku	117
W czasach Chłapowskich.....	119
Kościół rąbiński i jego dzieje	125
Faza I – kościół romański i najstarsze przekazy o nim.....	125
Faza II – koniec XV – 1 połowa XVI wieku – Rąbiń gotycki.....	127
Faza III – 2 połowa XVII wieku – rok 1905.....	127
Faza IV – od roku 1905 po czasy współczesne	129
Wnętrze	138
Rekonstrukcja programu ikonograficznego ołtarza głównego.....	145
Krucyfiks z ołtarza głównego i plakietka wotywna.....	149
Ukrzyżowanie z Marią Magdaleną.....	152
Ołtarz pw. Świętego Józefa	155
Ołtarz pw. Matki Boskiej Różańcowej.....	157
Ambona	162
Empora organowa	165
Freski	168
Chrzcielnica	172
Epitafia Rąbińskich	173
Witraże	177
Wyposażenie ruchome.....	182
Wyroby z materiałów szlachetnych.....	182
Krzyż ołtarzowy	183
Świeczniki ołtarzowe	186
Kielich Gutakowskiego.....	187
Kielich manierystyczny	188

Kielich mosiężny.....	190
Puszka na komunikanty.....	191
Monstrancja gotycka.....	194
Monstrancja neobarokowa.....	196
Relikwiarz świętych apostołów Piotra i Pawła.....	197
Dzieła zaginione i zniszczone.....	198
Wota – zaginione, zniszczone i skradzione.....	199
Wota srebrne znajdujące się niegdyś przy ołtarzu głównym.....	199
Wota z kaplicy Matki Boskiej Różańcowej.....	200
Rzeźby, obrazy, feretrony.....	203
Salvator Mundi.....	203
Droga krzyżowa.....	205
Ukrzyżowanie.....	209
Feretrony.....	211
Forma do wypieku opłatków.....	216
Ornaty.....	218
Rękopisy, starodruki i księgozbiory.....	220
Probostwo i zabudowania plebańskie.....	221
Dzwonnica.....	222
Kaplica w lesie rąbińskim.....	225
Figury przydrożne.....	229
Kopaszewska Droga Krzyżowa.....	229
Kolumna morowa.....	231
Figura świętego Wawrzyńca.....	236
Ocalić od zniszczenia.....	239
Słowniczek terminologiczny.....	257
Summary.....	259
Bibliografia.....	263
Wykaz ilustracji.....	271
Indeks nazwisk.....	277

Przedmowa

Znajomość historii i kultury własnej miejscowości i jej okolicy, czyli małej ojczyzny, wzmacnia poczucie identyfikacji z nią, budując tym samym lokalny patriotyzm.

Kościół parafialny jest głównym dobrem materialnym wspólnoty parafialnej. Dla lokalnej społeczności stanowi punkt odniesienia i symbol przeszłości. Uratowanie go przed katastrofą budowlaną to wyraz identyfikacji, więzi, lokalnego patriotyzmu. Dzięki determinacji i skutecznej operatywności proboszcza parafii w Rąbinie, który zdołał pozyskać środki finansowe z rozmaitych źródeł, a także dzięki niezwyklej solidarności, ofiarności i bezpośredniemu zaangażowaniu (prace przygotowawcze i porządkowe) mieszkańców parafii oraz udziałowi specjalistów z wielu dziedzin nauki i techniki zabytkowy kościół został nie tylko uratowany, ale i wyremontowany wraz z jego bezpośrednim otoczeniem.

Cennym dowodem lokalnego patriotyzmu jest i ta książka, powstała z jednej strony z chęci opisania i udokumentowania przeszłości małej ojczyzny, a z drugiej po to, by przekazać zupełnie nowe informacje i udostępnić szerokiemu ogółowi wielkie bogactwo odkryć i, których dokonano przy okazji ratowania kościoła, w trakcie jego gruntownego remontu oraz renowacji jego wyposażenia.

Niewiele jest małych osad, które doczekały się tak szczegółowego opracowania swej przeszłości jak Rąbiń, i niewiele jest obiektów sakralnych, z ich wyposażeniem i ich historią, opisanych tak gruntownie i udokumentowanych tak szczegółowo (z licznymi i kolorowymi zdjęciami) jak rąbiński kościół. Publikacja ta oparta została na bogatej, solidnej podstawie źródłowej i z pewnością przyczyni się do utwierdzenia i pogłębienia lokalnego patriotyzmu, będąc zarazem jego wyrazem i hołdem dla niego. Dla historyków, historyków sztuki, regionalistów będzie cennym źródłem informacji.

Praca dra Emiliana Prałata jest też przejawem więzi łączącej wspólnotę parafii Rąbiń z rodziną Chłapowskich, której działalność na trwałe zapisała się w pamięci lokalnej społeczności.

dr hab. Krzysztof Chłapowski, prof. IH PAN

Wstęp

Miejsca i Sztuka. Rąbiń to trzecia publikacja serii obejmującej opracowania dziejów Turwi i Kopaszewa. Wybór tej właśnie miejscowości na temat kolejnej części nie był przypadkowy. Jest ona bowiem wyjątkowa nie tylko dzięki swej wielowiekowej historii, ale przede wszystkim za sprawą uczynienia z niej miejsca ostatniego spoczynku znacznej części rodu Chłapowskich. Jako że dotychczas nie powstało opracowanie ukazujące dzieje wsi od czasów praslówiańskich – bo i te w niniejszym opracowaniu zostaną omówione – aż po współczesne, toteż uznałem, że z racji intensywnych i niedawno zakończonych prac restauratorskich przy kościele należy wyeksponować dziedzictwo historyczno-artystyczne Rąbinia.

Położony na uboczu głównych szlaków komunikacyjnych Rąbiń był przez lata niedowartościowany w kontekście rodu Chłapowskich. Dlatego też w niniejszym opracowaniu pragnę zwrócić uwagę na fenomen tego miejsca. W sposób szczególny rzecz jasna – w nawiązaniu do wcześniejszych książek z serii – wyeksponowana zostanie rola ostatniej rodziny szlacheckiej, do której wieś należała. Nim jednak to nastąpi, nieco więcej światła rzucone zostanie na historię rodu Rąbińskich – jak się wydaje, najbardziej tajemniczą w dziejach wsi. Doskonałą okazją ku temu będą epitafia dwóch Janów, odnowione przy okazji renowacji świątyni, wiele mówiące o XVII-wiecznych dziejach Rąbinia.

Najistotniejsza jednak w zamyśle serii będzie sfera sztuki. Unikatowe i wysokiej klasy obiekty artystyczne, które znajdują się w kościele parafialnym, opisane i odczytane pozwalają nam zajrzeć w przeszłość, dotknąć autentycznych historii i osób z nimi związanych. Ponieważ Rąbiń przez stulecia był miejscem pochówku rodu Chłapowskich, stąd też szczególny charakter świątyni, wokół której usytuowano nekropolię. W przeciwieństwie do Turwi i Kopaszewa istniała tutaj parafia o wielowiekowej tradycji, z kościołem, którego patronami Chłapowscy stali się po Rąbińskich i Mielżyńskich. Nie wzniesli świątyni na nowo, jak chociażby w Turwi czy Sobiejuchach, natomiast ich działalność fundacyjna koncentrowała się przede wszystkim na wyposażeniu ruchomym, w mniejszym zaś stopniu na architekturze.

Uznając niekwestionowaną pozycję generała Dezyderego w życiu Wielkopolski XIX wieku, nie można zapominać o innych członkach rodu – a szczególnie o Kazimierzu Chłapowskim, którego stulecie śmierci przypada w bieżącym roku.

Stąd też sporo miejsca poświęcam przedstawieniu sylwetek kobiet i mężczyzn czystych serc i wielkiego ducha, którzy swoją postawą, wyznawanymi wartościami, a nade wszystko własnym życiem dali ponadczasowy przykład. Daleki jestem zarazem od mitologizowania kogokolwiek. Zdaję sobie sprawę, że zaprezentowany w książce materiał źródłowy i faktograficzny jest zaledwie częścią ogromnego dziedzictwa związanego z Rąbinem i Chłapowskimi. Selekcja i dobór materiału jest zadaniem trudnym i niewolnym od dylematów. Niestety, ze względu na niezależne ode mnie czynniki, nie udało się w trakcie prowadzonych prac zrealizować wszystkich celów. Ufam jednak, iż oddana w ręce Czytelników książka spełni ich oczekiwania, prezentując przekrojowo najważniejsze momenty, postaci oraz dzieła sztuki związane z tą malowniczą i nadal posiadającą urok minionych wieków miejscowością.

Na przykładzie Rąbinia uwidacznia się rola, jaką w jego dziejach odegrał Kościół i religia. Parafia erygowana w wiosce była i jest najbardziej kulturotwórczym jej elementem. Życie mieszkańców miejscowości przez stulecia wyznaczał cykl świąt kościelnych, wzajemne przenikanie sfery sacrum i profanum było czymś naturalnym. Ubolewać należy nad dzisiejszymi próbami sztucznego i szkodliwego oddzielenia sfery ducha od codziennego życia oraz staraniami, by wyeliminować z krajobrazu symbole religijne i świadectwa tysiącletniej spuścizny chrześcijaństwa. Rąbiń jest miejscem, gdzie ta tradycja wciąż jest żywa. Ogromne zaangażowanie mieszkańców w ratowanie ich świątyni, troska o upiększanie miejscowości, wreszcie dbałość o zwyczaje i obrzędy przodków pokazują, iż nie ma dysonansu między tym, co świeckie, a tym, co związane z wiarą. Wprost przeciwnie: troska o zabytki sakralne, ale nie tylko, stanowi doskonałą okazję do wypromowania własnej małej Ojczyzny, przyciągnięcia turystów, a co za tym idzie stopniowego przeobrażania wioski i zyskiwanie nowego blasku.

Niektóre z opisanych w pracy wydarzeń zaowocowały ofiarowywanymi „na intencję” wotami. Część z nich do dnia dzisiejszego znajduje się w kościele rąbińskim, podkreślając jego starą metrykę. To obiekty, dzieła, które określiłbym mianem „małego mecenatu”, stanowią przede wszystkim wyraz wiary, ale są też cennymi z artystycznego i estetycznego punktu widzenia przedmiotami, ofiarowywanymi ze świadomością ich materialnej wartości.

Opowieść o dawnym i dzisiejszym Rąbinu oraz jego pięknie zamkniętym w dziełach sztuki chciałbym przeplatać wątkami związanymi z historią parafii, jej duszpasterzami i wydarzeniami dla niej istotnymi. Źródłem nowo odkrytym przy okazji badań, jakie prowadziłem, okazała się *Historia kościoła i parafii rzymsko-katolickiej w Rąbinu w dekanacie i powiecie Kościańskim, w obwodzie rejencji Poznańskiej położonych od czasu erekcyj w XII wieku aż do dnia dzisiejszych*

*spisana*¹, zwana dalej w niniejszym opracowaniu *Kroniką parafialną*. To kapitalne dzieło, spisywane nieprzerwanie od początków XX wieku, zawiera streszczenia i wyciągi z niezachowanych ksiąg wcześniejszych, podając informacje o najodleglejszych dziejach parafii i miejscowości. Poza dotyczącymi plebanii danymi finansowymi i rachunkowymi, większość rękopisu zajmują informacje, które pomogły mi w napisaniu niniejszej książki.

Miejsca i Sztuka. Rąbiń to pierwsze opracowanie dotyczące tej miejscowości. Organicznie wiąże się ono z dwoma wcześniejszymi tomami. Śledząc przemiany historyczno-artystyczne wsi, uświadamiamy sobie, jak w gruncie rzeczy niewiele wiemy o rodzie Rąbińskich, którzy w świetle zaprezentowanych materiałów jawi się jako jeden z najważniejszych w dziejach tej części ziemi kościańskiej i Wielkopolski. Kolejni właściciele miejscowości to postaci coraz większego formatu, których pozycja społeczna oraz zamożność przekładały się na patronat i mecenat. Dzięki ich analizie i egzemplifikacji otrzymujemy pewien ogłód na specyfikę, formy, wrażliwość artystyczną oraz charakter aktywności szlachty wielkopolskiej w sferze sztuki na przestrzeni XIII-XX wieku. Jest to rzecz jasna ogłód niepełny, niemniej jednak z racji wcześniejszego braku zainteresowania tą stroną życia i działalności wybitnych rodów wielkopolskich pozwala on na dowartościowanie, a nierzadko odkrycie tej właśnie sfery ich aktywności. Trzy publikacje to trzy miejscowości, położone stosunkowo blisko siebie, jednak odrębne pod względem kreacji artystycznych i dziejów. Łączy je ród Chłapowskich. Poszczególne realizacje pokazują, iż podbudową ideową za nimi stojącą mogłyby być słowa *Deo et posteritati* – Bogu i potomnym. Jakie były artystyczne gusta rodu, czym się objawiały, wokół jakich przesłanek się koncentrowały, czym skutkowały i jak ukształtowały artystyczne oblicze południowej Wielkopolski, wykaże – mam nadzieję – poniższa publikacja podsumowująca wcześniej powstałe. By jednak było to możliwe, konieczne jest opracowanie swoistego katalogu dzieł, na podstawie którego możliwe będzie stworzenie pewnej unifikującej projekt refleksji. To zarazem – poza ideą zachowania dziedzictwa kulturowego wspomnianego obszaru – jeden z celów całej serii wydawniczej.

---

¹ J. Cichowski, *Historia kościoła i parafii rzymsko-katolickiej w Rombinu w dekanacie i powiecie Kościańskim, w obwodzie rejenyji Poznańskiej położonych od czasu erekcyj w XII wieku aż do dni dzisiejszych spisana, Rąbiń*. *Kronika* spiswana jest nieprzerwanie od 1909 roku.